

مرور سه دهه تحقیقات "علل طلاق" در ایران

عبدالحسین کلانتری* پیام روشن فکر** جلوه جواهری***

چکیده

افزایش نرخ طلاق، طی دهه‌های اخیر در ایران نگرانی‌های مختلفی را نزد مسئولین و محققان در پی داشته است. این مقاله مرور دستاوردهای پژوهش‌هایی است که طی سه دهه اخیر به علل طلاق در ایران پرداخته‌اند. با مرور تحقیقات در جستجوی اولیه ۱۴۰ سند (شامل مقالات و پایان‌نامه‌ها) و در سه مرحله غربالگری، ۲۸ مورد انتخاب و بررسی شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که در سطح پروبلماتیک «چرایی طلاق»، حدود ۵۵ درصد سؤالات، جنبه اجتماعی - جمعیت شناختی داشتند؛ ۲۴ درصد جنبه روانشناختی و تنها حدود ۲۱ درصد به عوامل اقتصادی می‌پرداختند. «سن ازدواج و اختلاف سن زوجین»، «عوامل اقتصادی»، «وضعیت تحصیلات» و «تعداد فرزندان»، بیشترین متغیرهای مستقلی بودند که به عنوان عوامل موثر بر طلاق مورد بررسی قرار گرفته‌اند. در نتیجه علل بازشناسی شده در این پژوهش‌ها به لزوم توجه به موضوع کنترل آسیب‌های اجتماعی به ویژه مواد مخدر، توجه به سطح رفاه اجتماعی و اهمیت مدیریت تغییرات اجتماعی اشاره دارد. همچنین برای عمق بخشی به درک موضوع، باید در جهت‌دهی و حمایت از تحقیقات مربوط به طلاق گام‌های جدی‌تری برداشت. به لحاظ فنی پژوهش‌ها نیازمند جهت‌گیری‌های بین رشته‌ای و تنوع بخشی به روش‌ها و مدل‌ها خصوصاً تعادل بخشی به غلبه مدل‌های فرضیه آزمای پوزیتیویستی هستند.

واژگان کلیدی

طلاق، پروبلماتیک، عوامل اقتصادی، آسیب‌های اجتماعی، مرور تحقیقات.

*- استادیار گروه جامعه‌شناسی دانشگاه تهران kalantari1356@yahoo.com

** - کارشناس ارشد برنامه‌ریزی و رفاه اجتماعی roshanfekr.payam@gmail.com

*** - کارشناس ارشد مطالعات زنان دانشگاه الزهرا

تاریخ دریافت: ۹۰/۳/۲۴ تاریخ تصویب: ۹۰/۸/۱۴

مقدمه و بیان مسئله

طلاق، علل و پیامدهای آن زنجیره‌ای از مسایل اجتماعی امروز اکثر جوامع بشری و از جمله جامعه ایران است. افزایش نرخ طلاق طی دهه‌های اخیر فارغ از تبیین‌های جامعه‌شناختی یا جمعیت‌شناختی آن یا پیامدهای آن برای نظام شخصیت افراد یا روند توسعه جامعه، نگرانی‌هایی را نزد مسئولان و همچنین رهبران اخلاقی جامعه برانگیخته است و این نگرانی‌ها به صورت بازاندیشانه در کنش عوامل اجتماعی تاثیر گذارده و از این مسیر، از صورت یک موضوع و مسئله صرفاً آکادمیک خارج شده و در متن جامعه نیز طنین یافته است.

آمارها نشان می‌دهد که در سال ۱۳۸۸ از هر صد ازدواج چهارده طلاق در کل کشور رخ داده و این آمار برای استان تهران از مرز ۲۶ طلاق نیز گذشته است. به بیان دقیق‌تر بر اساس آمار ارائه شده از سوی سازمان ثبت احوال کشور^۱، در سال ۱۳۸۸، ۱۲۵۷۴۷ واقعه طلاق (۱۰۶۵۴۸ در مناطق شهری و ۱۹۱۹۹ در مناطق روستایی) به ثبت رسیده است. یعنی، در هر شبانه روز ۳۴۵ و در هر ساعت ۱۴ طلاق ثبت شده که نسبت به تعداد ۱۱۰۵۱۰ ثبت واقعه طلاق در سال ۱۳۸۷، ۱۳/۸ درصد افزایش یافته است.

۱- در زمینه طلاق، نهادهای مختلف از جمله سازمان بهزیستی، سازمان ملی جوانان و سازمان ثبت احوال کشور، آمار ارائه می‌دهند که این آمار معمولاً با هم تطابق ندارند. از همین رو، کلیه آمار استفاده شده در این قسمت برگرفته از نشریات سازمان ثبت احوال کشور (دفتر آمار و اطلاعات جمعیتی) است.

طلاق دارای آثار و پیامدهای عمیق اقتصادی، اجتماعی، روانی، قانونی و والدینی بر مردان و زنان مطلقه، فرزندان طلاق و اجتماع است (ویس، ۱۹۷۵). بسیاری از بررسی‌های انجام شده، از رابطه‌ی بین طلاق با اعتیاد، جرم و بزهکاری، روان پریشی، عدم تعادل شخصیتی، مسایل آموزشی و تربیتی، خودکشی، جامعه ستیزی و نظایر آن حکایت می‌کنند (پیران، ۱۳۶۹). تحقیقات نشان می‌دهد که ۲/۵ درصد از مراجعان به مراکز بازپروری معتادان کل کشور (گل‌محمدی، ۱۳۷۸)، ۹۵ درصد دختران فراری (علی‌بالا زاده، ۱۳۸۳)، ۲۶ درصد کودکان خیابانی (علی‌بالا زاده، ۱۳۸۳)، از فرزندان خانواده‌هایی هستند که پدر و مادر آنها طلاق گرفته با نامادری یا ناپدری زندگی می‌کنند. به گزارش سازمان بهداشت جهانی، در سیزده کشور مورد مطالعه در اتحادیه اروپا، مهمترین عامل مرتبط با خودکشی، طلاق است (امیدی، ۱۳۸۰). به علاوه طلاق تاثیر فزاینده‌ای بر کودکان می‌گذارد و موجب افزایش فرزندان تک‌سرپرست و افزایش زنان سرپرست خانوار می‌گردد.

همه این مسائل، ضرورت شناخت علمی و همه جانبه از علل بروز و افزایش طلاق در جامعه را خاطر نشان می‌کند، وظیفه‌ای که نیازمند توجه محققان و پژوهشگران علوم اجتماعی و حمایت و جهت‌دهی پژوهش‌ها توسط سیاست‌گذاران، برنامه ریزان و مسئولین امر است. مرور تحقیقات انجام شده در زمینه موضوع و واکاوی انتقادی یافته‌های آنها می‌تواند درک صحیح

1- Weiss, Robert S.

و جامعی از وضعیت‌شناختی موجود و کاستی‌ها و قوت‌های آن به دست دهد. بر این اساس این پژوهش در پی این سؤال است که تحقیقاتی که طی سه دهه اخیر به موضوع طلاق پرداخته‌اند چه دستاوردی داشته است، به بیان دقیق‌تر طی این دوره زمانی توجه به تحقیق در موضوع طلاق چه روندی داشته، تحقیقات انجام شده چه سؤالاتی را طرح کرده‌اند، متدولوژی‌های به کار رفته در پژوهش‌های طلاق چه بوده، پژوهش‌ها عمدتاً بر چه مبانی نظری استوار شده‌اند و نهایتاً این تحقیقات چه یافته‌ها و نتایجی بدست داده‌اند.

مفهوم شناسی طلاق

در دانش‌نامه بین‌المللی (۲۰۰۲) طلاق، انحلال قانونی پیوند ازدواج تعریف شده است. طبق این تعریف، از میان کلیه مشکلات اجتماعی هیچ یک به اندازه طلاق آثار بلندمدت ندارد. همچنین در میان همه مشکلات اجتماعی که پژوهشگران اجتماعی با آن مواجه می‌شوند، دشوارترین موضوع در زمینه حل علل و پیامدها، طلاق است. براساس تعریف دانش‌نامه، طلاق، معمولاً پس از یک دوره اختلال یا بی‌سازمانی در روابط زناشویی واقع می‌شود. انحلال زناشویی مفهوم وسیعی است که طلاق تنها یکی از اسباب آن است. مرگ یکی از دو همسر، متارکه و فسخ ازدواج، شکل‌های دیگر انحلال زناشویی‌اند (دایرة المعارف جهانی، ۲۰۰۲: ۵۴-۵۱).

1- International encyclopedia

در دانش‌نامه جامعه‌شناسی (۲۰۰۰) بیان شده است که طلاق به دلایل متعددی از نظر جامعه‌شناسی اهمیت دارد. نرخ طلاق عمدتاً به عنوان شاخصی برای سلامت و پایداری نهاد خانواده در یک جامعه محسوب می‌شود. از منظر دیگر، طلاق یکی از مهم‌ترین مراحل گذار در زندگی شخصی هر فرد محسوب می‌شود. از این جهت، طلاق به اندازه گذارهای دیگر زندگی اعضای خانواده (ازدواج مجدد، تولد فرزند و بازنشستگی) دارای اهمیت است. جامعه‌شناسی در مطالعه طلاق بر روی روندهای اجتماعی تمرکز فراوان دارد که این فرآیندها به طور برجسته در تحلیل‌های مرتبط با صنعتی شدن، نرخ فقر، دسترسی به آموزش، راهبردهای حل تضاد و قانون مشاهده می‌شود (ادگار، ۲۰۰۰: ۷۰۹-۷۰۰).

برخی از نظریه پردازان رویکرد انتقادی، طلاق را به عنوان فرایندی نگریده‌اند که از مراحل مختلف ترکیب شده است. این مراحل، تفاوت‌های کیفی در نوع مواجهه با مسائل طلاق و درجه سازگاری افراد با آن را نشان می‌دهد. از نظر کاسلو^۲ (۱۹۸۶)، اسپرانکل و استورم^۳ (۱۹۸۳)، طلاق دربرگیرنده سه دوره است: ۱) دوره قبل از طلاق، تصمیم‌گیری؛ ۲) دوره حین طلاق، بازسازی و ۳) دوره پس از طلاق، بهبودی (به نقل از یانگ و

1- Edgar

2- Kaslo

3- Sprankel&Storm

لانگ^۱، ۲۰۰۶). به اعتقاد پل یوهانن^۲، چنانچه زوجی تصمیم به طلاق بگیرند، تعدادی مراحل انتقالی عمده در سبک زندگی و نگرش باید طی شود. وی شش مرحله متداخل طلاق را متمایز می‌سازد که چنانچه زوجی از یکدیگر جدا شوند ناچارند آنها را پشت سر بگذارند. این مراحل شامل طلاق عاطفی، طلاق قانونی، طلاق اقتصادی، طلاق هماهنگی میان والدین، طلاق اجتماعی و طلاق روانی است. هر یک از این مراحل ممکن است دشواری‌ها و تنش‌هایی پدید آورد که بر زن و شوهر، فرزندان، خویشاوندان و دوستان آنها اثر گذارد.

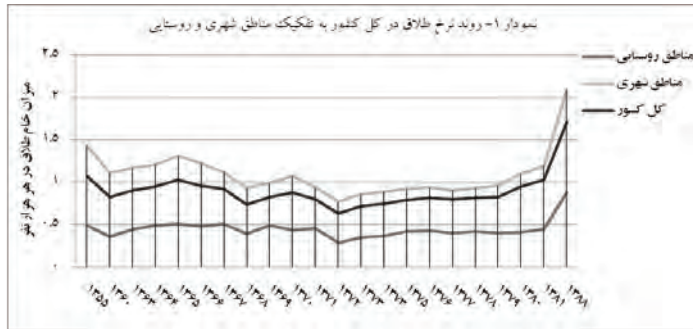
روند طلاق طی سه دهه در ایران

در دهه اول مطابق اطلاعات موجود، نرخ طلاق بالا بوده است، به گونه‌ای که در سال ۱۳۵۵ به ویژه در مناطق شهری برابر با ۱/۴۳ در هر هزار، گزارش شده است. پس از آن در سال ۱۳۶۰ روند طلاق در کل کشور از ۱/۰۷ به ۰/۸۳، در مناطق شهری از ۱/۴۳ به ۱/۱۱ و در مناطق روستایی از ۰/۴۹ به ۰/۳۶ (در هزار) کاهش یافته است. پس از آن، طی سال‌های ۱۳۶۰ تا ۱۳۶۷ میزان خام طلاق در مناطق شهری و کل کشور تا حدودی بالا بوده است، اما روندی ثابت داشته است. بالابودن نسبی طلاق طی این سال‌ها به ویژه در مناطق شهری می‌تواند ناشی از بحران‌های اقتصادی آن دهه باشد. در سال

1- Young, Mark E & Long, Lynn L.

2- Pol Yohannan

۱۳۶۸ نرخ طلاق هم در مناطق روستایی و هم شهری کاهش یافته و در سال بعد از آن دوباره روند افزایشی را طی کرده است. با این وجود مشاهده می شود که تغییرات چندان نیست. به طوری که نرخ طلاق در دهه اول پس از انقلاب (۱۳۶۹-۱۳۶۰) در کل کشور از ۰/۸۳ تغییر نیافته، در مناطق شهری از ۱/۱۱ به ۰/۹۹ و در مناطق روستایی از ۰/۳۶ به ۰/۴۹ در هزار، تغییر یافته است. البته همان طور که مشاهده می شود، نرخ طلاق در مناطق روستایی افزایش یافته است اما تفاوت قابل ملاحظه‌ای نیست. در دهه دوم بعد از انقلاب (۱۳۷۹-۱۳۷۰) نیز نوسانات تا حدودی مشابه است. تا سال ۱۳۷۲ این روند کاهش و از سال ۷۳ به بعد افزایش یافته است. اما در نهایت اگر کل روند این دهه را مشاهده کنیم، نرخ طلاق طی ۱۳۷۰ تا ۱۳۷۹ در کل کشور از ۰/۸۸ به ۰/۸۳، در مناطق شهری از ۱/۰۱ به ۱/۱۰ و در مناطق روستایی از ۰/۴۴ به ۰/۴۰ تغییر یافته است. همان طور که مشاهده می شود تنها مناطق شهری با افزایش نرخ طلاق مواجه بوده است. در حالی که هم در مناطق روستایی و هم در کل کشور شاهد کاهش نرخ طلاق هستیم. اما روند طلاق در دهه سوم (۱۳۸۸-۱۳۸۰) یعنی از سال ۱۳۸۰ روندی کاملاً صعودی داشته است به طوری که از ۰/۹۵ به ۱/۷۱ در هزار در کل کشور افزایش یافته است. همچنین، میزان طلاق در مناطق روستایی به بیش از دو برابر (از ۰/۴۱ به ۰/۸۸ در هزار) و در مناطق شهری نزدیک به دو برابر (از ۱/۰۱ به ۲/۰۹ در هزار) صعود کرده است.

ماخذ: سازمان ثبت احوال کشور، دفتر آمار و اطلاعات جمعیتی

روش‌شناسی تحقیق

مرور تحقیقات گذشته به شیوه‌های مختلفی انجام می‌پذیرد که یکی از شناخته‌شده‌ترین آنها مرور نظام‌مند است که در واقع جستجوی ساخت‌یافته‌ای است که بر اساس قوانین و ضوابط از قبل تعیین شده انجام می‌گردد. دو خصیصه اصلی مرور نظام‌مند عبارتست از: اول آنکه دارای پایایی بالا است، یعنی تکرارپذیر است. دوم آنکه در چند مرحله انجام می‌شود؛ و در ابتدا جستجو بسیار گسترده و با حساسیت بالا است و در مراحل آخر اختصاصی می‌شود (گلاس، ۱۹۸۱؛ کنت، ۱۹۹۶).^۱

به طور کلی، دو دسته مقاله مروری وجود دارد: ۱- مرور نقلی^۲ و ۲- مرور نظام‌مند^۳؛ مرور نقلی، روشی سنتی است و با توجه به اینکه یک فرایند

1- Glass,1981; Kenneth,1996

2- Narrative Review

3- Systematic Review

ذهنی^۱ است مستعد خطا و تورش می‌باشد و فقط در مواردی که شواهد و داده‌های محدودی موجود باشد، ارزشمند خواهد بود. اما در مرور نظام‌مند، با شناسایی دقیق، منظم و برنامه‌ریزی شده تمام مطالعات مرتبط، می‌توان نقد عینی تری انجام داد و به مشکلات مربوط به مرور نقلی فائق آمد (گلاس، ۱۹۸۱؛ کنت، ۱۹۹۶).

جامعه آماری این مطالعه نظام‌مند شامل تمامی تحقیقاتی است که طی سه دهه اخیر یعنی دوره ۱۳۵۹ تا ۱۳۸۹ به عوامل مؤثر بر بروز طلاق پرداخته‌اند. در جریان اجرای این مطالعه، در مرحله نخست جستجو در مرکز داده‌های پایگاه اطلاعات علمی (SID)، پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (IranDoc) و بانک اطلاعات نشریات و مجلات ایرانی (MagIran) انجام شد. در مرحله دوم، بر اساس نتایج جستجوی اولیه، ۱۴۰ سند (شامل مقالات و پایان‌نامه‌ها) به دست آمد؛ و در مرحله سوم، ۲۸ مورد، پس از خوانش چکیده و تعیین ارتباط و تناسب با موضوع، غربال شده و برای استخراج داده‌ها انتخاب گردید.

در نهایت، داده‌های موجود در منابع بر اساس جدول ماخذشناسی شامل موارد ۱- مشخصات عمومی ۲- اهداف و سوالات تحقیق، ۳- متدولوژی تحقیقات، ۴- مبانی نظری تحقیقات و ۵- یافته‌ها و نتایج تحقیقات استخراج و طبقه‌بندی گردید. در ادامه، یافته‌های طبقه‌بندی شده این مطالعه ارائه

1-Subjective

می شود:

نتایج و یافته‌ها

سیمای پژوهش‌های مورد مطالعه

همان طور که اشاره شد، پس از استخراج و غربالگری پژوهش‌های انجام شده بر اساس تناسب موضوعی و زمانی در جریان مرور، در نهایت تعداد ۲۸ پژوهش، مورد بررسی و مطالعه قرار گرفت. در ادامه مشخصات عمومی این پژوهش‌ها، شامل پوشش زمانی آنها، جنسیت مؤلفان و نوع مأخذ مورد مطالعه توصیف می‌گردد.

فراوانی پژوهش‌ها و پوشش زمانی

طبقه‌بندی محدوده زمانی انجام پژوهش‌ها، بر اساس دهه‌های زمانی ۱۳۶۰ الی ۱۳۶۹ (دهه ۶۰)، ۱۳۷۰ الی ۱۳۷۹ (دهه ۷۰)، و ۱۳۸۰ الی ۱۳۸۹ (دهه ۸۰) حاکی از آن است که عمده تحقیقات و مطالعات انجام شده در حوزه عوامل موثر بر طلاق مربوط به دهه پایانی، یعنی سال‌های دهه ۸۰ است. به طوری که ۷۵ درصد پژوهش‌های انجام شده در خصوص عوامل مؤثر بر طلاق در بازه زمانی ۱۳۸۰ الی ۱۳۸۹ انجام شده است. پس از آن، ۲۱/۵ درصد پژوهش‌های مورد مطالعه، در دهه ۱۳۷۰ اجرا شده، و در نهایت تنها یک مورد پژوهش (معادل ۳/۵ درصد) مشاهده شد که در دهه ۱۳۶۰ انجام شده بود. لازم به ذکر است که طبقه‌بندی پژوهش‌ها بر اساس دهه‌های

زمانی، مربوط به زمان انجام و پایان پژوهش است، این در حالی است که برخی از تحقیقات، داده‌های مربوط به سال‌های پیشین را نیز مورد بررسی قرار داده بودند.

جنسیت مؤلفان

در بررسی جنسیت مؤلفان پژوهش‌های مورد مطالعه، مشخص شد که نسبت مؤلفان مرد (۳۰ نفر) نسبت به زن (۲۰ نفر) بیشتر است. به طوری که ۶۰ درصد محققین را مردان، و ۴۰ درصد را زنان تشکیل می‌دادند. لازم به ذکر است که برخی از تحقیقات (به ویژه در قالب مقالات) بیش از یک مؤلف داشتند، لذا تعداد مؤلفان از تعداد پژوهش‌های مورد مطالعه بیشتر است. جنسیت مؤلفان هم می‌تواند سهم زنان در پژوهش را مشخص نماید و هم در بین موضوعات مختلف نشانگر علاقه‌مندی‌های متفاوت محققان متأثر از جنسیت آنها باشد. با توجه به افزایش سهم زنان در بین دانشجویان رشته‌های علوم انسانی (تا حدود ۶۰ درصد) طی این سه دهه و همچنین افزایش سهم زنان در تولید مقالات علمی، این موضوع می‌تواند مورد توجه محققان جنسیت باشد البته پیشرفت‌های حاصله در کل جهان در مورد سهم زنان در حوزه تحقیق و توسعه رضایت‌بخش نیست. زنان در کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی ۲۶/۸ درصد از کل پژوهشگران را به خود اختصاص داده‌اند که قدری کمتر از متوسط جهانی (۲۹/۵ درصد) است. شکاف، زمانی بیشتر است که تعداد زنان پژوهشگر در کشورهای اسلامی

با اتحادیه اروپا (۳۴/۴ درصد) و بعضی از کشورهای توسعه یافته مثل نروژ (۳۷ درصد) و زلاندنو (۴۳/۳ درصد) مقایسه می‌شود. با این همه، هنوز متوسط کشورهای اسلامی بیشتر از بعضی دیگر از کشورهای توسعه یافته مانند کره جنوبی (۲۰/۵ درصد) و ژاپن (۱۸/۲ درصد) می‌باشد. از آنجا که آمارهای ایران به طور منظم به یونسکو ارائه نمی‌شود، داده‌هایی از این دست می‌تواند مبنایی برای برآوردها باشد.

نوع پژوهش‌ها

پژوهش‌های مورد مطالعه را می‌توان در دو دسته طبقه بندی کرد: ۱. پایان‌نامه‌های دانشگاهی، ۲. مقالات علمی - پژوهشی. بر این اساس، حدود ۵۷ درصد پژوهش و پایان‌نامه و حدود ۴۳ درصد باقیمانده نیز مقالات علمی بوده است. لازم به ذکر است که در جریان جستجو و غربالگری پژوهش‌ها، مقالاتی بودند که بر اساس نتایج برخی از پایان‌نامه‌ها تدوین شده بودند که در خصوص این موارد، تنها قالب مقاله لحاظ گردید.

جدول (۱): نوع مآخذ پژوهش‌های مورد مطالعه

نوع مآخذ	فراوانی	درصد
پایان‌نامه	۱۶	۵۷/۱
مقاله	۱۲	۴۲/۹
مجموع	۲۸	۱۰۰

پروبلماتیک پژوهش‌ها

بررسی و طبقه‌بندی سوالات یا فرضیات پژوهش‌های انجام شده، حاکی از آن است که در سطح پروبلماتیک «چرایی طلاق» که جویای علل و عوامل مؤثر بر طلاق است، می‌توان به سه دسته پرسش اشاره کرد: ۱. پرسش‌های جامعه‌شناختی - جمعیت‌شناختی، ۲. پرسش‌های اقتصادی، و ۳. پرسش‌های روان‌شناختی. بر این اساس، می‌توان استدلال کرد که حدود ۵۵ درصد سوالات، جنبه اجتماعی - جمعیتی داشتند؛ پس از آن، حدود ۲۴ درصد پرسش‌ها جنبه روان‌شناختی داشتند و در نهایت، تنها حدود ۲۱ درصد سوالات بودند که به عوامل اقتصادی می‌پرداختند.

جدول (۲): رویکرد پروبلماتیک و مقوله‌بندی سوالات پژوهش‌های مرور شده

مقوله‌بندی سوالات	فراوانی	درصد
اجتماعی - جمعیتی	۲۳	۵۴/۷
روانشناختی	۱۰	۲۳/۹
اقتصادی	۹	۲۱/۴
مجموع	۴۲	۱۰۰

روش‌شناسی پژوهش‌های مورد مطالعه

نوع روش تحقیق

بررسی و دسته‌بندی روش‌شناسی به کار رفته در تحقیقات مرور شده، حاکی از آن است که بیش از نیمی از تحقیقات (۶۴ درصد معتبر) با استفاده

از روش پیمایش انجام شده است. پس از آن، ۱۶ درصد تحقیقات که عمدتاً رویکردی روانشناختی داشتند، با استفاده از روش‌های شبه آزمایشی انجام شده‌اند. روش اجرای ۱۲ درصد تحقیقات، مطالعه اسنادی بوده، و در نهایت، حدود ۸ درصد تحقیقات به شیوه میدانی انجام شده است. شایان ذکر است که از میان تحقیقات مرور شده، سه مورد وجود داشت که توضیحات کافی در خصوص روش‌شناسی تحقیق ارائه نشده بود.

جدول (۳): نوع روش به کار رفته در پژوهش‌های مورد مطالعه

نوع روش	فراوانی	درصد	درصد معتبر
پیمایش	۱۶	۵۷/۲	۶۴
شبه آزمایشی	۴	۱۴/۳	۱۶
اسنادی	۳	۱۰/۷	۱۲
میدانی	۲	۷/۱	۸
نامشخص	۳	۱۰/۷	-
مجموع	۲۸	۱۰۰	۱۰۰

رویکرد روش‌شناختی

در بررسی رویکرد روش‌شناختی تحقیقات مورد مطالعه، مشخص شد که حدود نیمی از تحقیقات (۵۲ درصد)، رویکرد توصیفی داشتند و در مقابل ۴۸ درصد تحقیقات، رویکردی تبیینی اتخاذ کرده بودند. شایان ذکر است که، در برخی از پژوهش‌ها، رویکردهای روش‌شناختی با یکدیگر هم‌پوشانی

داشته و در برخی تحقیقات نیز، اطلاعات کافی در این خصوص مشاهده نشد.

جدول (۴): رویکرد روش شناختی تحقیقات مورد مطالعه

رویکرد روش	فراوانی	درصد معتبر
توصیفی	۱۳	۵۲
تیبینی	۱۲	۴۸
مجموع	۲۵	۱۰۰

جامعه آماری تحقیقات

مقیاس جامعه‌های آماری مورد بررسی در تحقیقات مرور شده، در قالب سه دسته قابل طبقه‌بندی است: ۱. کشوری و ملی، ۲. جامعه شهری، ۳. اجتماع کوچک. بر اساس محاسبات انجام شده، جامعه آماری حدود ۸۰ درصد تحقیقات در مقیاس شهری بوده است. پس از آن، حدود ۱۵ درصد تحقیقات در مقیاس اجتماعات کوچک انجام شده، و در نهایت تنها یک مورد تحقیق (اسنادی) مشاهده شد که در سطح ملی انجام گرفته بود.

جدول (۵): مقیاس جوامع آماری مورد بررسی

مقیاس بررسی	فراوانی	درصد	درصد معتبر
جامعه شهر	۲۱	۷۵	۸۰/۸
اجتماع کوچک	۴	۱۴/۳	۱۵/۴
کشوری - ملی	۱	۳/۶	۳/۸
نامشخص	۲	۷/۱	-
مجموع	۲۸	۱۰۰	۱۰۰

حجم نمونه‌های مورد بررسی

بر اساس محاسبات انجام شده، در مجموع تحقیقات مرور شده، معادل ۵۸۳۷ نمونه آماری، مورد بررسی قرار گرفت. دسته‌بندی این نمونه‌ها بر اساس تکنیک‌های گردآوری داده‌ها، حاکی از آن است که اطلاعات ۸۳/۳ درصد نمونه‌ها با تکنیک پرسشنامه گردآوری گردیده، ۱۵/۶ درصد اطلاعات نمونه‌ها در قالب مطالعه سند (پرونده) استخراج گردیده، و در نهایت، تنها حدود ۱ درصد اطلاعات نمونه‌ها از طریق مصاحبه گردآوری شده است.

جدول (۶): حجم نمونه به تفکیک تکنیک‌های گردآوری داده

درصد	فراوانی	حجم نمونه
۸۳/۳	۴۸۶۵	تعداد پرسشنامه
۱۵/۶	۹۰۸	تعداد سند (پرونده)
۱/۱	۶۴	تعداد مصاحبه‌نامه
۱۰۰	۵۸۳۷	مجموع

انواع متغیرهای مورد بررسی (وابسته / مستقل)

طبقه‌بندی و محاسبه نسبت متغیرهای مورد بررسی در تحقیقات مرور شده، در دو دسته کلی متغیرهای وابسته و متغیرهای مستقل در جدول زیر ارائه شده است. بر این اساس، «طلاق» بیشترین متغیر وابسته مورد بررسی بوده و «سن ازدواج و اختلاف سن زوجین» رایج‌ترین متغیر مستقل مورد بررسی بوده است. پس از آن، متغیرهایی همچون «عوامل اقتصادی»،

«وضعیت تحصیلات»، و «تعداد فرزندان»، متغیرهای مستقل دیگری بودند که به عنوان عوامل موثر بر طلاق مورد بررسی قرار گرفتند.

جدول (۷): انواع متغیرهای بررسی شده در پژوهش‌ها

درصد	فراوانی	انواع متغیرها		
۸/۷	۱۰	طلاق	وابسته	
۳/۵	۴	گرایش به طلاق		
۳/۵	۴	رابطه زناشویی (موفقیت یا شکست)		
۲/۶	۳	مدت زندگی مشترک (طول مدت ازدواج)		
۱۱/۴	۱۳	سن ازدواج و اختلاف سن زوجین	مستقل	
۱۰/۵	۱۲	عوامل اقتصادی		
۷/۸	۹	وضعیت تحصیلات		
۷/۸	۹	تعداد فرزند		
۶/۹	۸	تفاوت عقاید زوجین		
۶/۱	۷	طول مدت زندگی مشترک		
۴/۴	۵	اعتیاد و سوء مصرف مواد یا الکل		
۴/۴	۵	عوامل خانوادگی ^۱		
۳/۵	۴	برآورده نشدن انتظارات از نقش همسری		
۳/۵	۴	مشکلات جنسی		
۳/۵	۴	اختلالات روانی		
۲/۶	۳	ویژگی‌های شخصیتی		
۲/۶	۳	ضعف در مهارت‌های رفتاری و ارتباطی		
۲/۶	۳	خشونت خانگی		
۱/۷	۲	عدم صداقت و اعتماد		
۰/۸	۱	ازدواج اجباری		
۰/۸	۱	ناباروری		
۰/۸	۱	مدت زندگی مشترک		
۱۰۰	۱۱۵	مجموع		

۱- عوامل خانوادگی مقوله‌ای است که شامل مواردی نظیر ۱- دخالت خانواده‌های زوجین،
۲- سابقه طلاق در خانواده‌ها و ۳- تعارض فرهنگی خانواده‌ها است.

پارادایم‌شناسی و نظریات حاکم بر تحلیل‌ها

پارادایم‌های تبیینی و نظریات حاکم بر تحقیقات مرور شده، در قالب دو دسته خرد و کلان، طبقه‌بندی شدند. بر این اساس، رایج‌ترین نظریه خرد مورد استفاده در تحقیقات مربوط به نظریه «مبادله»، و پس از آن نظریه «شبکه‌ای» بود. در سطح نظریات کلان نیز، رایج‌ترین نظریات به کار رفته، نظریه «بحران ارزش‌ها»، و نظریات انحرافات اجتماعی بودند.

جدول (۸): انواع نظریات به کار رفته در پژوهش‌ها

درصد	فراوانی	نظریات	
۱۷/۱	۶	مبادله	خرد
۱۱/۵	۴	شبکه‌ای	
۸/۶	۳	همسان همسری	
۸/۶	۳	نیاز - انتظار	
۵/۷	۲	توسعه خانواده	
۵/۷	۲	نقش‌ها	
۸/۶	۳	بحران ارزش‌ها	کلان
۸/۶	۳	انحرافات اجتماعی	
۵/۷	۲	آنومی	
۵/۷	۲	نظام‌ها	
۵/۷	۲	بحران وجدان جمعی	
۵/۷	۲	عوامل اقتصادی	
۲/۸	۱	فمینیستی	
۱۰۰	۳۵	مجموع	

عوامل موثر بر طلاق

در بررسی یافته‌های تحقیقات مورد مطالعه، عوامل موثر و مرتبط بر طلاق در قالب سه دسته اجتماعی، اقتصادی، و روان‌شناختی طبقه‌بندی شدند. بر این اساس، در سطح اجتماعی، «سن ازدواج و اختلاف سنی زوجین» در ۱۳/۵ درصد موارد به عنوان رایج‌ترین عامل موثر بر ازدواج مورد اشاره بوده است. پس از آن، می‌توان به «سطح تحصیلات و تفاوت تحصیلی زوجین»، «عوامل و مسائل خانوادگی»، و «سوءمصرف مواد و ارتکاب جرم» در دسته عوامل اجتماعی موثر بر طلاق اشاره کرد. در سطح اقتصادی، «مشکلات مالی و اقتصادی» در حدود ۱۰ درصد تحقیقات مورد اشاره قرار داشت. در سطح روانشناختی نیز، «اختلالات روانی» و «ضعف در مهارت‌های رفتاری و شخصیتی» به عنوان عوامل موثر بر طلاق، مورد اشاره حدود ۷ درصد تحقیقات قرار داشتند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

جدول (۹): یافته‌های مربوط به عوامل مؤثر بر طلاق در پژوهش‌ها

درصد	فراوانی	عوامل مؤثر بر طلاق	
۱۳/۵	۱۱	سن ازدواج و اختلاف سنی زوجین	اجتماعی
۱۱	۹	سطح تحصیلات و تفاوت تحصیلی زوجین	
۸/۵	۷	عوامل و مسائل خانوادگی	
۸/۵	۷	سوء مصرف مواد و ارتکاب جرم	
۶/۱	۵	برآورده نشدن انتظارات از نقش همسری	
۶/۱	۵	تعداد فرزندان	
۵/۱	۴	تفاوت عقاید زوجین	
۳/۶	۳	ازدواج اجباری	
۳/۶	۳	خشونت خانوادگی	
۳/۶	۳	تأثیر مذهب و سنت	
۳/۶	۳	بی‌اعتمادی زوجین به یکدیگر	
۲/۵	۲	مشکلات جنسی	
۹/۸	۸	مشکلات مالی و اقتصادی	اقتصادی
۳/۶	۳	نوع فعالیت و شغل	
۲/۵	۲	صنعتی شدن و شهرنشینی	
۱/۲	۱	نقعه و مهریه	
۳/۶	۳	اختلالات روانی	روانی
۳/۶	۳	ضعف در مهارت‌های رفتاری و شخصیتی	
۱۰۰	۸۲	مجموع	

بحث و نتیجه‌گیری

نتیجه مرور پژوهش‌های طلاق در ایران سه مسئله را خاطر نشان می‌کند
اولاً مجموع علل بازشناسی شده در این پژوهش‌ها به لزوم توجه به کنترل

آسیب‌های اجتماعی خصوصاً مواد مخدر، توجه به سطح رفاه اجتماعی و اهمیت مدیریت تغییرات اجتماعی اشاره دارد. همچنین برای عمق بخشی به درک از موضوع، نهادها و مسئولان باید در جهت‌دهی و حمایت از تحقیقات مربوط به طلاق سهم جدی‌تری ایفا کنند. این موضوع به عنوان مسئله‌ای اجتماعی در دهه اخیر برخی پژوهش‌گران را به خود متوجه ساخته است و این هم یک فرصت و هم نمانگاری برای آنهاست. به لحاظ فنی پژوهش‌ها نیازمند جهت‌گیری‌های بین رشته‌ای و تنوع بخشی به روش‌ها و مدل‌ها خصوصاً تعادل بخشی به غلبه مدل‌های فرضیه آزمای پوزیتیویستی هستند. چنانچه پیشتر گفته شد سه دسته عوامل اجتماعی، اقتصادی و روانشناسی مرتبط با طلاق در تحقیقات داخلی سه دهه اخیر در زمینه طلاق بازنشاسی شد. در این جمع‌بندی مقایسه‌ای خواهیم داشت بین یافته‌های بدست آمده از تحقیقات داخلی در مقایسه با تحقیقات جهانی.

در سطح اجتماعی، «سن ازدواج و اختلاف سنی زوجین» به عنوان رایج‌ترین عامل موثر بر ازدواج مورد اشاره بوده است. در تحقیقات جهانی نیز بر این عوامل تأکید ویژه شده است و در اغلب بررسی‌های انجام گرفته یکی از عوامل مهم اجتماعی در بروز طلاق، سن ازدواج بوده است. بنا به نتایج تحقیق آماتو و راجرز (۱۹۹۷) در امریکا با عنوان «مطالعه طولی در مورد مشکلات زناشویی و طلاق ناشی از آن»، پایین بودن سن ازدواج در بروز طلاق موثر است. کوردک (۱۹۹۳) و لارسون و هلمن (۱۹۹۴) نیز

این امر را مورد تأیید قرار داده‌اند. به طوری که بر اساس تحقیقات آنها، قوی‌ترین عامل پیش‌بینی‌کننده تزلزل و عدم ثبات زناشویی، سن کم به هنگام ازدواج است.

پس از مورد سن و تفاوت سنی، از بین عوامل طلاق در تحقیقات داخلی می‌توان به «سطح تحصیلات و تفاوت تحصیلی زوجین» اشاره کرد. برخی تحقیقات جهانی بر وجود رابطه منفی میان سطح تحصیلات زوجین و طلاق تأکید کرده‌اند. به طور نمونه، نتایج مطالعات مورگان و ریندفوش (۱۹۸۵) و بوم باس (۱۹۹۱) نشان می‌دهد که خطر از هم پاشیدگی ازدواج با سطح تحصیلات رابطه معکوس دارد و افراد دارای سطح تحصیلات بالاتر کمتر متقاضی طلاق هستند (به نقل از یزدخواستی و دیگران، ۱۳۸۷). یافته‌های دیگر نشان می‌دهد که موفقیت در ازدواج با سن و تحصیلات همبستگی مستقیم دارد. ۸۱ درصد از زوج‌های دارای تحصیلات عالی که بیشتر از ۲۶ سال سن داشتند و در دهه ۱۹۸۰ ازدواج کرده بودند، در ۲۰ سال بعد همچنان مزدوج بودند. ۶۵ درصد از زوج‌های دارای تحصیلات عالی که کمتر از ۲۶ سال سن داشتند و در دهه ۱۹۸۰ ازدواج کرده بودند، در ۲۰ سال بعد همچنان مزدوج بودند (لاسکومب، ۲۰۱۰: ۴۷). در سال ۲۰۰۹، ۲/۹ درصد افراد بین ۳۵-۳۹ بدون مدرک دانشگاهی طلاق گرفته بودند. آمار مشابه در مورد افراد دارای مدرک دانشگاهی ۱/۶ درصد است (ین، ۲۰۱۰: ۷).

در تحقیقات مرور شده، تاثیر «عوامل و مسائل خانوادگی» در طلاق تأیید شده است. در تحقیقات جهانی نیز مشکلات و به ویژه خشونت خانوادگی به عنوان عاملی موثر به ویژه در رواج تقاضای طلاق در میان زنان نشان داده شده است. برخی مصادیق خشونت خانوادگی که در این بررسی‌ها به آن اشاره شده است شامل عصبانی بودن همسر، فحاشی همسر، بدبینی، کتک زدن همسر، به کار بردن کلمات نامناسب در ارتباط و مشاجرات لفظی، عدم همدلی، توافق و مشورت در امور زندگی است. پژوهشی با عنوان «مطالعه طولی در مورد مشکلات زناشویی و طلاق ناشی از آن» به وسیله‌ی آماتو و راجرز (۱۹۹۷) در امریکا به روش مطالعه‌ی طولی انجام گرفت. این مطالعه نشان داد که بداخلاقی، حسادت، عدم ارتباط و عصبانی بودن به همراه عوامل دیگر بر طلاق موثر است. همچنین در تحقیق استوراسلی و مارکمن (۱۹۹۰)، بویسورت و لادوسور (۱۹۹۵)، ویسمن و دیگران (۱۹۹۷) و میلر و دیگران (۲۰۰۳) مشکل ارتباطی در زوجین متقاضی طلاق، از جمله به کار بردن کلمات نامناسب در ارتباط و مشاجرات لفظی، در نظر نگرفتن خواسته‌های طرف مقابل، عدم همدلی، زمان نامناسب جهت ارتباط، گوش ندادن به طرف مقابل و عدم توافق در امور مهم زندگی را در طلاق مؤثر دانسته‌اند.

و نهایتاً در تحقیقات سه دهه اخیر در ایران به رابطه «سوء مصرف مواد و ارتکاب جرم» با طلاق اشاره شده است که در تحقیقات متعدد جهانی نیز

همین یافته تأیید می‌شود. سوء مصرف مواد مخدر، الکل و ارتکاب جرایم به ویژه از سوی مردان یکی از عوامل مهم در بروز طلاق شمرده می‌شود. پژوهشی با عنوان «مطالعه طولی در مورد مشکلات زناشویی و طلاق ناشی از آن» به وسیله‌ی آماتو و راجرز (۱۹۹۷) در امریکا به روش مطالعه‌ی طولی انجام گرفت. این مطالعه نشان داد که نوشیدن الکل به همراه عوامل دیگر بر طلاق موثر است. پژوهشی با عنوان «رابطه‌ی مصرف الکل و طلاق» به وسیله‌ی استاک و بنکووسکی (۱۹۹۴) در روسیه انجام شد. نتیجه‌ی این پژوهش نشان می‌دهد که بین مصرف الکل و طلاق رابطه وجود دارد.

در سطح اقتصادی، «مشکلات مالی و اقتصادی» در حدود ۱۰ درصد تحقیقات داخلی مورد اشاره قرار داشت. این یافته هم در تحقیقات جهانی مکرر تأیید شده، از جمله ومارتین و بومباس (۱۹۸۹)، ویدانوف (۱۹۹۰)، استوراسلی و مارکمن (۱۹۹۰)، کوردک (۱۹۹۳)، ویسمن و دیگران (۱۹۹۷)، میلر و دیگران (۲۰۰۳) و وستمن و دیگران (۲۰۰۴) در تحقیقاتی که انجام داده‌اند، مشکلات مالی و اقتصادی را به عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل اختلافات زناشویی نشان داده‌اند.

در سطح روان‌شناختی نیز، «اختلالات روانی» و «ضعف در مهارت‌های رفتاری و شخصیتی» به عنوان عوامل موثر بر طلاق در حدود ۷ درصد از تحقیقات داخلی بوده است. برخی از تحقیقات جهانی انجام شده به ویژه در حوزه روانشناسی بر تاثیر عوامل فردی و روانشناختی موثر در طلاق از جمله

ویژگی‌های شخصیتی، بیماری‌های روانی، آشفتگی، اعتماد به نفس، سبک دلبستگی و ... بر بروز طلاق توجه نشان داده‌اند. محققین در مطالعات خود به بیماری‌های روانی به عنوان عاملی موثر در طلاق اشاره کرده‌اند. کلی و کونلی (۱۹۸۷)، بوت و جانسون (۱۹۹۴)، آماتو و راجرز (۱۹۹۷)، گانگون و دیگران (۱۹۹۹)، ویسمن (۱۹۹۹) و میلر و دیگران (۲۰۰۳) در تحقیقات خود نشان داده‌اند که اختلالات روان‌پزشکی خفیف و شدید یا حتی علائمی از این اختلالات می‌تواند ثبات رضایت زناشویی را متأثر ساخته و منجر به درخواست طلاق یا طلاق قطعی شود. همچنین، بر اساس نتایج تحقیق ایروینگ و بنجامین (۲۰۰۷) وجود استرس شدید، رابطه‌ای مستقیم با طلاق دارد. بسیاری نیز بر روی تعاملات بین زوجین به منظور بررسی پیامدهای زناشویی، تمرکز کرده‌اند. این پژوهش‌ها راه‌های ارتباطی مؤثر را نشان داده و نیز ابراز هیجانات زوجین به یکدیگر را، عامل تعیین‌کننده مهمی در رابطه زناشویی پایدار معرفی کرده‌اند (گاتمن، کوان، کریر و اسواسون، ۱۹۹۸؛ به نقل از محسنیان و دیگران، ۱۳۸۶). این مهارت‌ها بخشی از مولفه‌های هوش هیجانی هستند. به طور کلی هوش هیجانی سهم قابل ملاحظه‌ای در روابط بین فردی و رضایت از رابطه دارد. به طوری که اسکات و همکاران (۱۹۹۸)، رابطه معناداری را میان رضایت زناشویی و هوش هیجانی نشان داده‌اند (بریکر، ۲۰۰۵). از سوی دیگر پژوهش‌های تجربی چندی وجود دارند که از رابطه میان تمایز یافتگی و اضطراب مزمن، رضایت زناشویی و آشفتگی روانی

حمایت می‌کنند (میلر و اندرسون، کالاناکایلا، ۲۰۰۴؛ به نقل از محسنیان و دیگران، ۱۳۸۶). به طور خلاصه، نتایج حاصل از تحقیقات انجام شده نشان می‌دهد افراد با مشکلات تمایز یافتگی از رضایت زناشویی پایین‌تری برخوردارند و دچار نقص در مهارت‌های ارتباطی و حل تعارض هستند (موردادک و گور، ۲۰۰۴).

علاوه بر موارد ذکر شده که عوامل مشترک طلاق در اکثر جوامع است. هر جامعه‌ای بر اساس ویژگی‌های فرهنگی و تاریخی خود ممکن است علل و عوامل متمایزی را در پیدایش این پدیده بروز دهد. از جمله در کشورهای در حال توسعه و گذار، که کشور ما نیز با بسیاری از جوامع دیگر در این زمینه شباهت‌هایی دارد، تناقض‌های بین موقعیت سنتی و مدرن و پسامدرن و عدم انطباق و هماهنگی بین تحولات سریع تکنولوژیک و جهانی و پیامدهای آن در زندگی روزمره افراد و در یک برداشت کلی، دشواری مدیریت تغییرات پرشتاب اجتماعی، ممکن است باعث بروز زمینه‌ها و عوامل انواع مشکلات اجتماعی گردد. از سوی دیگر تغییرات اقتصادی و سیاسی دهه اخیر در ایران اگر بدون توجه و اقدام جدی در خصوص پیامدهای اجتماعی آن صورت پذیرد می‌تواند زمینه‌ساز انواع مسایل اجتماعی گردد.

منابع

- ◀ آمانو، پل. ر. ۱۳۸۰. پیامدهای طلاق برای کودکان و بزرگسالان، ترجمه‌ی مهناز محمدی زادگان، روابط بین‌المللی انجمن اولیا و مربیان.
- ◀ امیدی، کاوه. ۱۳۸۰. طلاق و خودکشی، تهران، مرکز مطالعات معاونت اجتماعی ناجا.
- ◀ باقریان نژاد اصفهانی، زهرا. مقایسه ابعاد ناراضی‌تی زناشویی زنان و مردان متقاضی طلاق شهر اصفهان، (پایان‌نامه کارشناسی ارشد مشاوره، تهران، دانشگاه تربیت معلم، ۱۳۸۰)
- ◀ بهاری، فرشاد. ارزیابی و مقایسه کارآیی خانواده بین زوج‌های غیرطلاق و زوج‌های در حال طلاق مرجوعی به بخش روانپزشکی سازمان پزشکی قانونی کشور، (پایان‌نامه کارشناسی ارشد مشاوره، تهران، دانشگاه تربیت معلم، ۱۳۷۹)
- ◀ بهرامی، سیاوش. بررسی جامعه‌شناختی عوامل موثر بر میزان گرایش به طلاق در شهرستان کرمانشاه، (پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، مازندران، دانشگاه مازندران، ۱۳۸۶).
- ◀ پیران، پرویز. ۱۳۶۹. در پی تبیین جامعه‌شناختی طلاق، رونق، سال ۱، ش اول.
- ◀ تقی‌پور، غلامرضا. بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر تقاضای طلاق زوجین متقاضی طلاق مراجعین مرکز مشاوره طلاق شهر ساری طی سال‌های ۸۰-۱۳۷۹، (پایان‌نامه کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی، تهران، دانشگاه علوم بهزیستی و توان‌بخشی، ۱۳۸۳).
- ◀ جلیلیان، زهرا. عوامل اجتماعی مؤثر بر درخواست طلاق در شهر تهران، (پایان‌نامه

- کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، تهران، دانشگاه علامه طباطبائی، (۱۳۷۵).
- ◀ حاجتی کرمانی، نسرين. بررسی خصوصیات شخصیتی زنان مراجعه‌کننده برای طلاق به دادگاه خانواده شهر کرمان در سال ۱۳۸۴، (رساله دکترا علوم پزشکی، کرمان، دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی کرمان، ۱۳۸۴).
- ◀ خیاط غیائی، پروین؛ معین، لادن و لهراسب روستا. «بررسی علل اجتماعی گرایش به طلاق در بین زنان مراجعه‌کننده به دادگاه خانواده شیراز»، زن و جامعه، پاییز، سال ۱، ش ۳، ۷۷-۱۰۳، پاییز (۱۳۸۱).
- ◀ داورپناه، ام‌البنین. بررسی آماری وضعیت طلاق در شهر تهران، (پایان‌نامه کارشناسی ارشد بهداشت، تهران، دانشگاه علوم پزشکی تهران، ۱۳۶۶).
- ◀ دهقان، فاطمه. مقایسه تعارضات زناشویی زنان متقاضی طلاق با زنان مراجعه‌کننده برای مشاوره زناشویی (غیرمتقاضی طلاق)، (پایان‌نامه کارشناسی ارشد مشاوره، تهران، دانشگاه تربیت معلم، ۱۳۸۰).
- ◀ ریاحی، محمداسماعیل؛ علی وردی نیا، اکبر و سیاوش بهرامی کاکاوند. «تحلیل جامعه‌شناختی میزان گرایش به طلاق (مطالعه موردی شهرستان کرمانشاه)»، پژوهش زنان (زن در توسعه و سیاست)، سال ۵، ش ۳، پیاپی ۱۹، ۱۰۹-۱۴۰، (زمستان ۱۳۸۶).
- ◀ ریحانی، طیبه و محمود عجم. «بررسی علل طلاق در شهر گناباد سال ۱۳۸۱»، افق دانش، سال ۸، ش ۲، ۹۶-۱۰۰، (پاییز و زمستان ۱۳۸۱).
- ◀ زرگر، فاطمه و حمید ظاهر نشاط دوست. «بررسی عوامل موثر در بروز طلاق در

- شهرستان فلاورجان، خانواده پژوهی، سال سوم، ش ۱۱، ۷۳۷-۷۴۹، (پاییز ۱۳۸۶).
- ◀ سلطانیان، نعمت‌الله. بررسی عوامل شخصیتی موثر بر طلاق در استان کرمانشاه، (پایان‌نامه کارشناسی ارشد روانشناسی، تهران، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۸۰).
- ◀ شعبان‌خانی، بیژن. تعیین روند ازدواج و طلاق در دوران بعد از انقلاب و تعیین عوامل موثر در زمان طلاق طی سال ۱۳۷۳ در شهر تهران، (پایان‌نامه کارشناسی ارشد پزشکی عمومی، تهران، دانشگاه علوم پزشکی تهران، ۱۳۷۲).
- ◀ شکرکن، حسین و دیگران. «بررسی ویژگی‌های شخصیتی، مهارت‌های اجتماعی، سبک‌های دلبستگی و ویژگی‌های جمعیت‌شناختی به عنوان پیش‌بینی‌های موفقیت و شکست رابطه زناشویی در زوج‌های متقاضی طلاق و عادی در اهواز»، مجله علوم تربیتی و روانشناسی، سال ۱۳، ش ۱: ۳۰-۱، (۱۳۸۵).
- ◀ عطاری، یوسف علی و دیگران. «بررسی اثربخشی دو رویکرد مشاوره‌های و روان‌درمانی در کاهش نشانگان افسردگی، اضطراب و پرخاشگری در میان زنان متقاضی طلاق مراجعه‌کننده به مرکز مشاوره خانواده شهرستان سقز»، مطالعات تربیتی و روانشناسی، سال ۷، ش ۲: ۶۳-۸۵، (۱۳۸۵).
- ◀ علی‌بالازاده، مژگان ۱۳۸۳. تاثیر طلاق در گرایش دختران به فرار از منزل. تهران: مرکز مطالعات معاونت اجتماعی ناجا.
- ◀ علی‌اسماعیلی، مینا. بررسی عوامل مؤثر در تقاضای طلاق زنان ۲۰ تا ۴۰ سال شهر تهران و مقایسه آن با عوامل رضامندی زنانی که چنین تقاضایی نکرده‌اند، (پایان‌نامه

- کارشناسی ارشد روان‌شناسی عمومی، تهران، دانشگاه علامه طباطبائی، (۱۳۷۴).
- ◀ غلامحسین گودرزی، منوچهر. تعیین علل طلاق و بررسی اثرات حذف علل طلاق بر طول مدت ازدواج در شهر تهران در سال ۱۳۷۸، (پایان‌نامه کارشناسی ارشد آمار حیاتی، تهران، دانشگاه علوم پزشکی تهران، ۱۳۷۹).
- ◀ فاتحی‌زاده، مریم السادات؛ بهجتی اردکانی، فاطمه و احمدرضا نصر اصفهانی. «بررسی تاثیر عوامل خانوادگی در پایین بودن آمار طلاق در شهرهای یزد، اردکان و میبد»، مطالعات تربیتی و روان‌شناسی، سال ۶، ش ۱: ۱۱۷-۱۳۶، (۱۳۸۴).
- ◀ فروتن، سیدکاظم و جدید میلانی، مریم. «بررسی شیوع اختلالات جنسی در متقاضیان طلاق مراجعه‌کننده به مجتمع قضایی خانواده»، دانشور، سال ۱۶، ش ۷۸: ۳۷-۴۲، (دی ۱۳۸۷).
- ◀ فیض‌آبادی، سلیمه. بررسی سبک‌های دل‌بستگی و نوع تصور از خدا و ارتباط آن با رضایت از زندگی در بین زنان خواهان طلاق و غیر خواهان طلاق شهرستان کاشان (پایان‌نامه کارشناسی ارشد روان‌شناسی، تهران، دانشگاه الزهراء، ۱۳۸۶).
- ◀ قطبی، مرجان و دیگران. «وضعیت طلاق و برخی عوامل موثر بر آن در افراد مطلقه ساکن در منطقه دولت‌آباد»، رفاه اجتماعی، سال ۳، ش ۱۲، (۱۳۸۳).
- ◀ کاملی، محمد جواد ۱۳۸۱. بررسی وضعیت طلاق جوانان (گزارش سازمان ملی جوانان).
- ◀ گل محمدی خامنه، علی ۱۳۷۸. اعتیاد به مواد مخدر: جرم‌انگاری یا جرم‌زدایی،

(پایان نامه کارشناسی ارشد، تهران، دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۳۷۸).

◀ گلشن، صیاد. بررسی طلاق و عوامل اجتماعی - جمعیت شناختی مؤثر بر آن در سال های ۱۳۷۰ - ۱۳۶۴ در شهرستان خوی (پایان نامه کارشناسی ارشد جمعیت شناسی، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۷۲).

◀ مددی، حسین. بررسی علل تقاضای طلاق زوجین (دیدگاه اقتصادی-اجتماعی) در شهرستان اراک در نیمه دوم سال ۱۳۷۸، (پایان نامه کارشناسی ارشد مدیریت رفاه اجتماعی، تهران، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، ۱۳۸۰).

◀ ملازاده، جواد. بررسی ویژگی های شخصیتی در رابطه با عوامل تنیدگی زای زناشویی در زوج های در حال طلاق و سازگار، (پایان نامه کارشناسی ارشد روانشناسی بالینی، تهران، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۷۴).

◀ مهدیخانی سرو جهانی، ام لیلا. زنان و طلاق در اسلام شهر مقایسه زنان متقاضی طلاق و زنانی که همسرانشان متقاضی طلاق هستند، (پایان نامه کارشناسی ارشد مطالعات زنان، تهران، دانشگاه الزهراء، ۱۳۸۳).

◀ یزدخواستی، حامد و دیگران. بررسی احساس تمایل و تقصیر با استرس، افسردگی و اضطراب متقاضیان طلاق در شهرهای اصفهان و اراک، خانواده پژوهی، سال ۴، ش ۱۵: ۲۶۳-۲۷۵، (پاییز ۱۳۸۷)

➤ Amato, P.R., Loomis, L.S., & Booth, A. 2005. Parental Divorce, Marital Conflict, and Offspring Well-Being during Early Adulthood. Social Forces, 73, 895-915.

- Boheim, R., Ermisch, J. 2001. Partnership Dissolution in the UK – the Role of Economic Circumstances. Oxford Bulletin of Economics and Statistics, 63, 197-208.
- Bremmer, Dale And Kesslerling, R. 2004. Divorce and Female Labor Force Participation: Evidence from Times-Series Data and Cointegration. Atlantic Economic Journal 32(3): 174-190.
- Dawn Bradley Berry, J.D. 1995. the divorce source book, 2nd Ed., Lowell House.
- Edgar F. Borgatta & Rhonda J. V. 2000. encyclopedia of sociology, Montgomery-second edition, Gale group, 3&4,700-709
- Glass, Gene V; McGaw, Barry; & Smith, Mary Lee. 1981. Meta-analysis in Social Research. Beverly Hills, CA: SAGE.
- International encyclopedia, 2002, VOL1.
- Kenneth D. 1996 .Statistical Methods in Education & Psychology, Third Edition. Boston: Allyn & Bacon.
- Kurdek, L. A. 1993. Predicting marital dissolution: A 5 year prospective longitudinal study of newly wed couples. Journal of Personality and Social Psychology, 64, 221-242.
- Luscombe, Belinda 2010. Divorcing by the Numbers, New York, New

York: Time. 24 May.

➤ marital dissatisfaction during military downsizing among Russian army officers and their spouses. *Journal of Applied Psychology*, 89, 769- 779

➤ Miller, R. B., Yorgason, J. B., Sandberg, J. G., & White, M. B. 2003. Problems that couples bring to therapy: A view across the family life cycle. *The American Journal of Family Therapy*, 31, 395- 407.

➤ South, Scott J. 1985. Economic Conditions and the Divorce Rate: A Time-series Analysis of the Postwar United States. *Journal of Marriage and the Family*, February 1985, pp. 31-41.

➤ Stack, Steven and Elena Bandowski 1994. Divorce and drinking: an analysis of reussian data, *Jornal of marriage and the family* ,56, 805-812.

➤ Storasli, R. D., & Markman, H. J. 1990. Relationship problems in early stages of marriage: A longitudinal investigation. *Journal of Family Psychology*, 4, 80- 98.

➤ Voydanoff, P. 1990. Economic distress and family relations: A review of the eighties. *Journal of marriage and Family*, 52, 1099-1115.

➤ Weiss, S. 1975. *Marital separation*. New York: Basic Books.

➤ Westman, M., Hamilton, V. L., Winokur, A. D., & Roziner, I. (2004).

- Whisman, M.A., Dixon, A.E., & Johnson, B. 1997. Therapists' perspective of couple problems and treatment issues in couple therapy. *Journal of Family Psychology*, 11, 361- 366.
- Young, Mark E.; Long, Lynn L. 1988. *Counseling and Therapy for couples*.
- Yen, Hope. 2006. *Wedding bells for college educated*. Atlanta, Georgia: Atlanta Journal-Constitution. 8 October. Publisher: Brooks Cole; 2 edition (July 10, 2006).

